

Bart Funnekotter

De hel van 1812

Nederlanders met Napoleon op veldtocht naar Rusland

2015 Prometheus Amsterdam

© 2015 Bart Funnekotter

Omslagontwerp Bart van den Tooren

Omslagbeeld *Overtocht van Franse troepen over de Berezina in 1812.*

De bruggen werden geslagen door Nederlandse Pontonniers (uitsnede),

Jan Hoynck van Papendrecht/Nationaal Militair Museum

Foto auteur Sacha de Boer

Zetwerk Elgraphic bv, Vlaardingen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 351 3950 3

De naderende storm

Daar kwamen de Hollanders! Het was 30 augustus 1810 en honderden Parijzenaars stonden in de zon bij de Porte Saint-Martin te kijken naar het voormalige garderegiment van koning Lodewijk Napoleon. Zijn broer, keizer Napoleon Bonaparte, had per decreet op 9 juli een einde gemaakt aan het Koninkrijk Holland en het ingelijfd bij Frankrijk. Nu kwamen de ongeveer 1450 mannen van Lodewijks lijfwacht zich voegen bij de Keizerlijke Garde, de elite van het Franse leger. De grenadiers hadden in een dorpje een halfuur buiten de stad hun parade-uniformen aangetrokken, zodat ze een goede indruk zouden maken op de inwoners van Parijs. Ze droegen witte broeken en witte vesten, met karmozijnen jaspanden en kraag. Dat contrasteerde fraai met de wel 40 centimeter hoge zwarte berenmutsen op hun hoofd. Voor aan de formatie marcheerden de muzikanten, van wie vooral de 2 meter en 2 centimeter lange tamboer-majoor Theodoor Siliakus opzien baarde.¹

Met de stoet reed ook de 34-jarige luitenant Willem Pieter d'Auzon de Boisminart mee. Hij diende als adjudant van de generaal die de Nederlanders van Utrecht naar Parijs bracht. De geboren Maastrichtenaar had in zijn militaire loopbaan, die was begonnen op een artillerieschool in Breda toen hij twaalf jaar oud was, al heel wat van Europa gezien en hij keek uit naar het bezoek aan Parijs. Het deed hem goed dat de inwoners hun nieuwe landgenoten kwamen verwelkomen. 'We trokken onder het spelen van onze keurige muziek de Porte Saint-Martin binnen,' herinnerde hij zich later, 'en marcheerden onder een verbazende toestroom van toeschouwers, die hier en daar uitriepen: "*Ah, quelle belle troupe!*"', de boulevards op.'

De Nederlanders liepen door naar hun verblijf en installeerden

zich. Kolonel Ralph Dundas Tindal, de 37-jarige commandant van het regiment, was niet onder de indruk van de kazernes. Hij vond ze, aldus D'Auzon de Boisminart, 'morsig, in tegenstelling tot wat men in Nederland gewoon was'. Veel tijd om zich te ergeren aan de Franse slag van schoonmaken had Tindal niet, want die avond was er een feestelijke ontvangst door het legendarische 1^e Regiment Grenadiers te Voet, de lijfgarde van de keizer. De gewone soldaten en onderofficieren kregen een maaltijd in de kazerne aangeboden, terwijl de officieren gingen dineren in twee van de beste restaurants van de stad. 'De uitwerking van deze verbroedering', zoals D'Auzon de Boisminart het noemde, werd 's avonds duidelijk in de buurt van het Palais Royal, waar sinds jaar en dag werd voorzien in de bevrediging van allerlei lusten. Nederlanders en Fransen waren 'allervrolijkst onder elkaar gemengd, zonder merkbare twist of onenigheid'.² Een Nederlandse officier schreef over deze avond in zijn dagboek: 'De schone dames van Parijs waren betoverd door onze frisse gelaatskleur'.³

Op dezelfde dag dat de grenadiers in Parijs aankwamen, arriveerden ook de ongeveer duizend ruiters van de voormalige garde cavalerie van Lodewijk Napoleon bij de hoofdstad. Zij verbleven in Versailles, waar ze op het plein voor het beroemde paleis van Lodewijk xiv werden ontvangen door officieren van Franse cavalerie-eenheden van de Keizerlijke Garde. Net zoals hun kameraden van de infanterie boden zij de Nederlanders die avond een banket aan, zij het in de buitenlucht. De twintigjarige luitenant Jean François Dumonceau was een van de aanwezigen. Hij was de zoon van een van de belangrijkste militairen van Nederland, generaal Jean-Baptiste Dumonceau, een Waal die zich in 1809 had laten naturaliseren tot Nederlander. François was al zeer jong het leger ingegaan, en diende in 1805 bij de staf van zijn vaders divisie tijdens Napoleons campagne die eindigde bij Austerlitz, waar de keizer de Oostenrijkers en Russen vernietigend versloeg. Een jaar later, op zijn zestiende, nam Dumonceau deel aan zijn eerste cavaleriecharge, tijdens een veldtocht in Noord-Duitsland. Hij had dus de nodige ervaring en hoefde zich die avond niet de mindere te voelen van zijn Franse leeftijdsgenoten.

In zijn memoires schreef Dumonceau dat er aan tafel flink werd getoost op de gezondheid van de keizer, en dat er werd gezongen: 'Al-

lons Français! Faisons gaiement la guerre,/C'est le chemin qui conduit à la paix,/Quelle gloire que d'être Français,/Pour donner la paix à la terre!' (Vooruit Fransen, laten we vrolijk oorlog voeren,/Het is de weg die naar de vrede leidt,/Wat een glorie Frans te zijn,/Om de aarde de vrede te schenken!) Nadat de hoge officieren de dis hadden verlaten, trokken de overige aanwezigen met fakkels in de hand de paleistuinen in voor een avondwandeling. Arm in arm liepen ze door het park, hier en daar halt houdend bij een beroemd standbeeld om een slok te nemen uit een enorme ketel punch die werd meegesleept. Rond middernacht zochten degenen die daartoe nog in staat waren hun bed op. Anderen vielen in slaap op het plein voor de kazerne. Daar waren zij niet de enige levende wezens, ontdekte Dumonceau die nacht: 'Ik werd aangevallen en gebeten door enorme vlooiën.'⁴

De volgende dag waren zijn manschappen aan de beurt om kennis te maken met hun Franse collega's. Dit feestje liep nog meer uit de hand dan dat van de officieren, ook omdat de Nederlanders niet gewend waren aan de goede wijn die ze kregen voorgezet. De nieuwe landgenoten wisselden uniformen met elkaar uit en aldus verkleed trok men Versailles in. Wat er toen gebeurde, staat te lezen in een woedend rapport dat de plaatselijke magistraat een dag later opstelde: 'Deze soldaten verspreidden zich door de hele stad, vooral in een wijk waar een markt gehouden werd, waar ze voor grote wanorde en angst zorgden. Zowel mannen als vrouwen werden op de grofste wijze beledigd, [...] winkels liepen aanzienlijke schade op en het was pas rond elf uur 's avonds dat de vrede weer wat werd hersteld. [...] De commandanten van de diverse eenheden hebben beloofd de schuldigen op te sporen en te straffen, en de benodigde maatregelen te nemen om dit soort wanorde te voorkomen.'⁵

Op 2 september kregen de Nederlanders de kans hun reputatie te herstellen. Napoleon organiseerde die middag een parade van zijn Keizerlijke Garde. Zowel de garde te voet als te paard, in totaal wel 20.000 mannen, trad aan op een vlakte bij het Parc de Saint-Cloud. Onder het toeziend oog van keizerin Marie-Louise liet Napoleon diverse eenheden over het veld defileren. De Nederlandse grenadiers stonden vooraan, aldus Willem d'Auzon de Boisminart, 'teneinde de keizer beter de gelegenheid te geven de nieuw aangekomenen te over-

zien en te beschouwen'. Napoleon toonde zich 'zeer tevreden over de samenstelling, het uiterlijk voorkomen en de houding van onze troepen'.⁶

Hierna was het de beurt aan de cavalerie van de Garde. De Nederlandse ruiters reden in galop langs het keizerlijk paar en riepen enthousiast '*Vive l'empereur!*' Bij het verlaten van het terrein ging het echter mis, merkte François Dumonceau. 'We braken op in pelotons om de weg te bereiken, waarbij we het pad kruisten van onze Nederlandse grenadiers. Er ontstond een opstopping die leidde tot geruzie tussen onze chefs.'⁷ De voetsoldaten maakten van deze wanorde gebruik om 'in de huizen van de bewoners binnen te dringen en om water te vragen voor het lessen van hun dorst', aldus D'Auzon de Boisminant. Dat was niet verwonderlijk, meende de luitenant, 'want ze waren gedurende een hele dag bepakt en bezakt in de brandende zon en in dicht stof onder de wapenen geweest, zonder dat ze de gelegenheid hadden gehad zich met een dronk te laven'.⁸ Kolonel Tindal gruwde van de wanorde. Hij liet zijn tamboers luid op hun trommels slaan om zijn mannen te verzamelen, en waar dat niet voldeed, dreef hij ze zelf de huizen uit.

Op dat moment brak een vreselijk onweer los. Het keizerlijk hof ging er per koets vandoor, terwijl de militairen zich gejaagd door regen en wind op weg begaven naar Versailles. Ook de Nederlandse garde te voet moest hiernaartoe, na hun verblijf van enige dagen in Parijs. Een aantal grenadiers kon het tempo niet bijbenen en dook onderweg de kroeg in om op krachten te komen, waardoor ze pas 's nachts bij de kazerne aankwamen. Dumonceau begreep wel dat ze uitgeput waren 'vanwege de vermoeienissen van de reis, de overwelldigende hitte en het onweer', maar commandant Tindal dacht er niet zo lichtzinnig over. Hij liet zijn regiment de volgende dag voor straf uitgebreid exerceren. De toekijkende Fransen waren onder de indruk: 'Wat een krachtige commandant, wat een voorbeeldige eenheid,' riepen ze uit.⁹

De veelal adellijke officieren van het Nederlandse garderegiment te paard kregen op 4 september de kans de keizer persoonlijk te ontmoeten. Ze mochten langskomen in de Tuilerieën, waar Napoleon hen ontving in een schitterende zaal. Hij informeerde bij kolonel

Charles Dubois, die samen met kolonel Jan van Hasselt de hoogste officier was van het regiment, of de Nederlanders tevreden waren met hun onderkomen in Versailles. Dubois antwoordde uiteraard bevestigend. Hierna bleek dat Napoleon het wangedrag van de Nederlandse cavaleristen na hun welkomstmaaltijd ter ore was gekomen. Wat moest dat voorstellen? Dubois putte zich uit in verontschuldigen, waarop Napoleon zuchtte en antwoordde: ‘Ah goed, als uw mannen niet weten om te gaan met het effect van wijn, dan moeten ze zich vanaf nu maar tevreden stellen met het drinken van bier.’¹⁰

De bepaald niet rimpelloze integratie van de Nederlanders bij de Keizerlijke Garde kreeg een vervolg op 23 september, toen het regiment grenadiers van kolonel Tindal voor de Tuilerieën zijn kunsten moest vertonen aan Napoleon. Een Zwitserse officier die de mannen hun exercities zag doen, zei erover: ‘Deze prachtige eenheid voerde alle bevelen uit die ze kreeg, maar Bonaparte liet al snel zien dat hij hun niet gunstig gezind was. Hij liet manoeuvres uitvoeren die zeer moeilijk waren op zo’n krap terrein. Je zag duidelijk dat hij hen trachtte te verwarren, maar hij slaagde er niet in. Uiteindelijk, toen hij zag dat het regiment zich nog altijd van zijn taak kweet, nam hij zijn toevlucht tot een uitzonderlijk oneerlijk middel om hen te doen struikelen: hij gaf het bevel voor een nieuwe manoeuvre, terwijl de vorige nog werd uitgevoerd. Bij het eerste teken van twijfel dat hij waarnam bij de kolonel, die de order niet kon verstaan vanwege de herrie en omdat hij te ver weg stond, zei hij op grove toon: “Ah goed, *foutre* [dit woord is in goed Nederlands het beste te vertalen als fuck], wat doet die kolonel? Ik geloof dat hij twijfelde.”’ De Zwitserse officier en de andere aanwezigen wierpen elkaar blikken toe; dit was wel heel oneerlijk tegenover de Nederlanders. ‘Gelukkig bevond de kolonel zich buiten gehoorafstand.’¹¹

In de maanden die volgden op deze parade, reorganiseerde de Franse legerleiding Lodewijks gardecavalerie en -infanterie. Sommige officieren kregen promotie en werden overgeplaatst naar andere eenheden, ook buiten de Keizerlijke Garde. Verder verdwenen veel van de Duitse militairen die in de twee regimenten dienden. Op 8 oktober waren het er 427, op 24 november nog maar 182. De keizer wilde van de regimenten puur Nederlandse eenheden maken. Hij maakte alleen een uitzondering voor mannen uit bepaalde gebieden van het westen

van Duitsland, als ze ten minste vanaf 1800 in Nederlandse dienst waren geweest en nooit waren gedeserteerd. De vrijgekommen plaatsen werden opgevuld met Nederlanders.¹²

De opheffing van het Koninkrijk Holland die aan de komst van de garde naar Parijs voorafging, was het voorlopige eindpunt van een turbulente periode in de vaderlandse geschiedenis die begon in 1794, met de inval van een Frans leger in de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Fransen onder generaal Charles Pichegru, die met het vuur van de Revolutie van 1789 in hun borst de zuidelijke Oostenrijkse Nederlanden (ongeveer het huidige België) al onder de voet hadden gelopen, troffen een verdeeld land aan. Het bewind van stadhouder Willem v was bijzonder impopulair bij een groot gedeelte van de elite, die zich Patriotten noemden. De vorst had in 1787 zijn gezag hersteld met behulp van het Pruisische leger, waarop veel leidende Patriotten naar het buitenland waren gevlucht. Met de komst van de Fransen zagen bannelingen als Herman Willem Daendels hun kans. Ze sloten zich aan bij Pichegru, die zonder veel moeite de vermolmde Republiek veroverde. Willem vluchtte op 18 januari 1795 naar Engeland en de dag erna werd de Bataafse Republiek uitgeroepen.

Terwijl de nieuwe republiek worstelde met haar staatsinrichting, meldde in 1799 de vijanden van de revolutie zich op Nederlands grondgebied. In dat jaar begon de Tweede Coalitieoorlog, waarin landen als het Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk en Rusland het opnamen tegen Frankrijk en zijn bondgenoten. Op 27 augustus landden Britse eenheden bij Callantsoog in Noord-Holland. Ze trokken op naar Den Helder, waar de vloot zich zonder strijd overgaf en een Russisch leger aan land ging. In veldslagen bij Bergen (2 en 3 oktober) en Castricum (6 oktober) wisten de Fransen onder generaal Brune en de Nederlanders onder Daendels en Jean-Baptiste Dumonceau de indringers echter te verslaan. De Russische bevelhebber generaal Hermann werd gevangengenomen en verbleef enige tijd als krijgsgevangene in Amsterdam, een kennismaking met de Nederlandse gastvrijheid die een decennium later nog van belang zou zijn.

Het Bataafse leger dat in deze gevechten aantrad, verschilde sterk van dat van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De regimenten

waren niet langer het eigendom van de kolonels die hen commandeerden. De staat betaalde het loon en de uitrusting van de militairen, die allemaal vrijwillige beroepssoldaten waren. Ze kwamen voor een niet onaanzienlijk deel uit het buitenland, vooral Duitsland.

Na de Vrede van Amiens in 1802 tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk brak voor de Bataafse Republiek een korte periode van rust aan. Daaraan kwam een einde in 1804 toen Napoleon, die tot dat moment Eerste Consul van de Franse Republiek was geweest, zich tot keizer kroonde. Deze verandering had ook gevolgen voor de Nederlandse vazalstaat, waar vanaf 1805 Rutger Jan Schimmelpenninck het in zijn eentje voor het zeggen kreeg als raadspensionaris. Diens heerschappij duurde maar kort, want op 5 juni 1806 zette de Franse keizer zijn broer Lodewijk op de troon van het speciaal voor hem gecreëerde Koninkrijk Holland. De departementen waaruit dit koninkrijk bestond, besloegen het huidige Nederland plus Oost-Friesland, minus Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. Deze twee gebieden maakten al sinds 1795 deel uit van Frankrijk en de mannelijke bevolking daar viel onder de Franse dienstplicht, die in 1798 was ingevoerd en onder Napoleon verder was uitgebreid.

De Hollandse krijgsmacht bestond nog steeds geheel uit vrijwilligers. Lodewijk Napoleon nam persoonlijk het opperbevel van zijn troepen op zich en vertrok in september 1806 naar het oosten, waar zijn broer oorlog voerde tegen het koninkrijk Pruisen. Napoleon was zo snel, dat hij Pruisen versloeg voordat de Nederlanders zich in de strijd konden werpen. Hierna ontstond onmin tussen de Bonapartes, met als gevolg dat Lodewijk met zijn garde het leger verliet en terugkeerde naar Holland. Dumonceau leidde nu een Nederlandse divisie, terwijl diverse Nederlandse regimenten bij andere korpsen diens deden. Een aantal van deze eenheden nam deel aan de slag bij Friedland, waar Napoleon in 1807 tsaar Alexander I versloeg en Rusland een vrede opdroeg die in juli bij Tilsit op een vlot in de rivier de Niemen (nu de Memel) werd getekend.

Tussen de bedrijven door schreef Napoleon constant brieven aan zijn broer. De keizer vroeg om een grotere bijdrage van het Koninkrijk Holland aan het leger. Het liefst wilde hij dat Lodewijk, wiens leger nooit veel groter zou worden dan 20.000 man, 40.000 militairen

uitrustte en betaalde. Daarvan kon geen sprake zijn, want het ging erg slecht met de Nederlandse economie, mede omdat er niet handelgedreven mocht worden met het Verenigd Koninkrijk. Met deze boycot, het op 21 november 1806 afgekondigde Continentaal Stelsel, hoopte Napoleon zijn belangrijkste vijand op de knieën te dwingen. Dat lukte niet, maar het embargo had wel grote gevolgen voor de welvaart in de door Frankrijk gecontroleerde landen op het Europese vasteland. Toen Napoleon vroeg om een Nederlandse bijdrage aan de oorlog in Spanje, lukte het in 1808 maar met moeite een brigade van 3000 man op pad te sturen.¹³ Deze eenheid, onder bevel van generaal David Chassé, raakte op het Iberisch schiereiland verzeild in een vuile guerrillaoorlog die veel slachtoffers eiste.

In het noorden van Europa waren Nederlandse eenheden in 1809 betrokken bij het afslaan van een Britse invasie in Zeeland en streden ze in Duitsland, waar de Fransen en hun bondgenoten opnieuw tegenover de Oostenrijkers en hun bondgenoten stonden, in wat inmiddels de Vijfde Coalitieoorlog was. De Nederlanders vochten er tegen een Pruisisch vrijkorps dat zich aan de vrede van Tilsit onttrok, en namen op 31 mei stormenderhand de door dit korps bezette stad Stralsund in. Deze zege en het verdrijven van de Britten uit Zeeland, met dank aan de door muggen verspreide ‘Zeeuwse koorts’, waren de laatste wapenfeiten van het zelfstandige Nederlandse leger. Napoleon was de eigengereide opstelling van zijn broer zat en ontnam hem in de zomer van 1810 zijn kroon. Een Frans leger van 15.000 man onder bevel van maarschalk Nicolas Oudinot, de hertog van Reggio, bezette het land in naam van de keizer.¹⁴

Niet alleen Lodewijks garde, maar ook de rest van het Hollandse leger ging nu over in Franse dienst. De reguliere infanterie-eenheden werden gereorganiseerd en omgedoopt tot het 123^e, 124^e, 125^e en 126^e Regiment Infanterie van Linie.¹⁵ De linie-infanterie vormde de rugengraat en overgrote meerderheid van het leger. Op het slagveld stonden ze in linies opgesteld om met hun musketten op de tegenstander te schieten, om ze daarna met de bajonet op de loop aan te vallen. Op de gevaarlijkste posities, vooraan of op de flanken van het leger, stond de lichte infanterie, meestal opgesteld in een losse formatie. Nederland leverde in 1810 één zo’n eenheid, het 33e Regiment

Lichte Infanterie, waarin het voormalige regiment jagers opging.

Het leger van het Koninkrijk Holland beschikte ook over cavalerie-eenheden, die nu in Napoleons dienst kwamen. Het 2e Regiment Huzaren werd het Franse 11e Regiment Huzaren. Huzaren waren lichte cavaleriesoldaten, bij uitstek geschikt voor verkenning, snelle aanval- len en achtervolging. Het Hollandse 2^e Regiment Kurassiers werd omgedoopt tot het Franse 14^e Regiment Kurassiers. Kurassiers waren de tanks van het napoleontische slagveld. Ze ontleenden hun naam aan het kuras, een stalen borstplaat die ze droegen als ze hun massale charges op de vijand uitvoerden. Het enige regiment artillerie te voet van het Koninkrijk Holland werd het 9^e Regiment Artillerie te Voet van het Franse leger. De bereden artillerie werd de 7^e Compagnie van het 1^e Regiment Bereden Artillerie. (Bij de artillerie te voet werden alleen het geschut en de materiaalwagens door paarden voortgetrokken, bij de bereden artillerie zaten ook de mannen te paard.)¹⁶

De artillerie van de garde van Lodewijk Napoleon bleef niet bij elkaar, omdat de eenheid te klein was. De officieren en manschappen werden verspreid over diverse Franse regimenten. Een van de officieren was de in 1784 geboren Frederik Carel List. Hij was op zijn veertiende naar de militaire school in Breda gegaan, hetzelfde instituut als waar Willem d'Auzon de Boisminart zijn loopbaan begon. List arriveerde in september 1810, iets na de garde te voet en te paard, in Vincennes, waar hij en de andere Nederlandse artilleristen 'als oude kameraden opgenomen werden', zo herinnerde hij zich later. Hij vond het niet erg dat de Nederlanders over Franse eenheden werden verdeeld. 'Als afzonderlijk korps hadden wij zeker niet in de voorrechten der oude troepen gedeeld, terwijl ons nu geen gunsten werden onthouden.' List werd aanvankelijk als eerste luitenant ingedeeld bij een compagnie rijdende artillerie die op dat moment vocht in Spanje, maar werd voordat hij kon afreizen naar dit helse oord overgeplaatst naar een eenheid die in Parijs in de kazerne lag. Vanuit de Franse hoofdstad kon hij herhaaldelijk op verlof naar Nederland, waar in Muiden zijn vrouw Auguste en zijn dochter Georgine woonden.¹⁷

Volgens een officiële telling waren alle Nederlandse eenheden (inclusief de garde van Lodewijk Napoleon) die in 1810 overkwamen naar het Franse leger samen 25.930 manschappen en 1180 officieren